

การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา Analytical Study of Educational Philosophy in Buddhism

พระมหาจักรธร อตถธโร

Phramaha Chaktorn Atthadharo

กฤตสุขชิน พลเสน

Kitsuchin Ponsen

สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Department of Buddhism and Philosophy, Graduate School,

Mahamakut Buddhist University

E-mail : chaktorn.kaj@student.mbu.ac.th

วันที่รับบทความ (Received) : 1 มกราคม 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 5 ธันวาคม 2568

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 5 ธันวาคม 2568

บทคัดย่อ

การศึกษามีบทบาทสำคัญในการพัฒนามนุษย์และสังคม อันเป็นกระบวนการทำความเข้าใจตนเอง ผู้อื่น และการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นหลัง ปรัชญาการศึกษาตะวันตกจำแนกได้ 5 แนว ได้แก่ สารัตถนิยม นิรันตรนิยม พิพัฒน์นิยม ปฏิรูปนิยม และอัตถิภาวนิยม แต่ละแนวมีเป้าหมายและวิธีการที่แตกต่างกัน ในขณะที่การศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนามุ่งสู่ “การดับทุกข์” ผ่านกระบวนการอริยมรรค ซึ่งตั้งอยู่บนปัจจัยสำคัญ 7 ประการ คือ กัลยาณมิตรสัมปทา ศีลสัมปทา ฉันทสัมปทา อตถสัมปทา ทิฐิสัมปทา อัปมาทสัมปทา และ โยนิโสมนสิการ ผลการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า สารัตถนิยมสอดคล้องกับกัลยาณมิตรสัมปทาในฐานะแหล่งเสียงภายนอก (ปรโตโมสะ) นิรันตรนิยมสอดคล้องกับศีลสัมปทาในฐานะการฝึกปฏิบัติบนหลักสัจจะ; พิพัฒน์นิยมสอดคล้องกับฉันทสัมปทาในมิติการปรับตัวให้เข้ากับบริบท แต่หากปฏิเสธองค์ความรู้เดิมทั้งหมดจะโน้มไปสู่ปฏิรูปนิยม อัตถสัมปทาสัมพันธ์กับอัตถิภาวนิยมที่เน้นคุณค่าปัจเจกบุคคล ส่วนทิฐิสัมปทา อัปมาทสัมปทา และโยนิโสมนสิการเป็นองค์ความรู้ที่จำเพาะในพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : ปรัชญาการศึกษา, พระพุทธศาสนา, ปรัชญาการศึกษาตะวันตก

Abstract

Education plays a vital role in human and social development, serving as a process through which individuals understand themselves, others, and transmit knowledge to future generations. Western educational philosophy is typically categorized into five major schools—Essentialism, Perennialism, Progressivism, Reconstructionism, and Existentialism—each with distinct aims and methods. In contrast, Buddhist education aims at the complete cessation of suffering through the Noble Eightfold Path, which is grounded in seven essential preparatory factors: good friendship (*kalyāṇamitta-sampadā*), moral discipline (*sīla-sampadā*), zeal (*chanda-sampadā*), purposeful benefit (*attha-sampadā*), right view (*diṭṭhi-sampadā*), heedfulness (*appamāda-sampadā*), and wise reflection (*yoniso-manasikāra*). The findings indicate the following correspondences: Essentialism aligns with *kalyāṇamitta-sampadā* as guidance derived from trustworthy sources; Perennialism corresponds to *sīla-sampadā* through disciplined practice grounded in truth; Progressivism relates to *chanda-sampadā* in its emphasis on adapting to changing contexts, whereas a complete rejection of prior knowledge reflects Reconstructionism. *Attha-sampadā* parallels Existentialism in its focus on individual meaning and values. Meanwhile, *diṭṭhi-sampadā*, *appamāda-sampadā*, and *yoniso-manasikāra* represent uniquely Buddhist epistemic contributions.

Keywords : educational philosophy, Buddhism, Western educational philosophy

1. ปรัชญาการศึกษาในเบื้องต้น

ว่าด้วยเรื่องของการศึกษานั้น ถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อประชากรและประเทศชาติเป็นอย่างมาก การศึกษามีเริ่มมาพร้อมกับมนุษยชาติในครั้งดึกดำบรรพ์ ตั้งแต่การแสวงหาปัจจัยสี่และการพัฒนาการวิธีการให้มีความก้าวหน้าและทันต่อยุคสมัย วิธีการที่แตกต่างกันก็สืบเนื่องมาจากบริบทของสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันของแต่ละพื้นที่ หรือแม้จะเป็นพื้นที่เดียวกันก็มีความแตกต่างกันไปตามยุคสมัย การศึกษาในเรื่องนี้นั้น นักปรัชญาชาวตะวันตกได้ทำการศึกษาและแบ่งปรัชญาการศึกษา (บรรจง จันทรสภา, 2522) ออกเป็นเป็น 5 กลุ่ม โดยมีเกณฑ์ในการแยกแยะปรัชญาการศึกษาในมิติต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม (Essentialism) สารัตถนิยม (Essentialism) มาจากภาษาละตินว่า *Essentia* หมายถึง สารที่เป็นหลัก เป็นแก่น ปรัชญาสารัตถนิยมในทางการศึกษา คือ ปรัชญาที่ยึดเนื้อหา (Subject Matter) เป็นหลักสำคัญของการศึกษา โดยเนื้อหาที่สำคัญได้มาจากมรดกทางวัฒนธรรม ที่ควรได้รับการถ่ายทอดต่อไป สารัตถนิยม เป็นการหล่อหลอมความคิด ของจิตนิยม (Idealism) และ สัจนิยม (Realism) ในลัทธิจิตนิยมเชื่อว่า ความเป็นจริง (Reality) เป็นความนึกคิด (Mind) และเป็นจิตรภาพ (Idea) หรือ แบบ (Form) ที่มีอยู่ในจินตนาการของเรา โลกแห่งความเป็นจริงอันสูงสุด (Ultimate reality) จึงเป็นโลกแห่ง

จินตนาการ (A world of mind) จากพื้นฐานความจริงนี้ จึงเชื่อต่อไปว่า การล่วงรู้ความจริงได้ต้องอาศัยจิต (Mind) อาศัยปัญญา (Intellect) เพื่อเข้าถึงความเป็นจริงที่มีอยู่ในจิตภาพ (Idea) คือ เราใช้ปัญญาและความคิดในการรับรู้ความจริงเมื่อปัญญาล่วงรู้สิ่งที่เป็นจริงแล้วก็หมายถึงเรามี “ความรู้” Plato เป็นบิดาแห่งปรัชญาสาขาจิตนิยม ที่ถือว่าเก่าแก่ที่สุดและตรงกับปรัชญาจิตนิยมใหม่ ในทัศนะของ Kant ซึ่งเห็นว่า การรู้นั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีองค์ประกอบสำคัญ 2 ส่วน คือ 1. การรับรู้ (Percepts) คือ การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุต่าง ๆ มาโดยผัสสะ 2. การเข้าใจ หรือสัญชาตญาณ (Concept) คือ ความนึกคิดที่เกิดขึ้นในจิตของเรา ความเข้าใจนั้นต้องอาศัยการรับรู้ในการบ่อนข้อมูลต่าง ๆ จากผัสสะ ส่วนในลัทธิสัจนิยม หรือวัตถุนิยม (Realism) เชื่อว่าโลกแห่งความเป็นจริงคือโลกแห่งวัตถุ คือ สิ่งทั้งหลายที่เห็นตามธรรมชาตินั้นเป็นจริงในตัวของมันเองไม่ขึ้นอยู่กับการรับรู้ และการรับรู้ของเรานั้นเป็นสิ่งที่เปิดเผยความจริงและความรู้ให้แก่เรา ด้วยเหตุนี้การค้นหาคำรู้ของวัตถุนิยมจึงอาศัยการเผ่าสังเกตุอย่างมีระเบียบ Aristotle ศิษย์เอกของ Plato เป็นบิดาของลัทธิสัจนิยม เกี่ยวกับหลักการสำคัญตามแนวคิดของปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมนั้น การเรียนรู้ เกิดขึ้นได้จากการทำงานหนักและนำไปประยุกต์ใช้ได้ ความมีระเบียบวินัย เคร่งครัดเป็นสิ่งสำคัญ ปลูกฝังให้เด็กเกิดความมานะ พยายาม ต้องอุทิศตนเพื่อจุดหมายปลายทางในอนาคต การริเริ่มทางการศึกษา ควรเริ่มต้นที่ครูครูเป็นผู้นำในการเรียน และสร้างพัฒนาการให้กับเด็ก ทำหน้าที่เชื่อมโยงโลกของผู้ใหญ่กับโลกของเด็กเข้าด้วยกัน หัวใจสำคัญของการศึกษา คือ การเรียนรู้เนื้อหาวิชามาเชื่อมโยงกัน การศึกษาช่วยให้เอกัตบุคคลตระหนักในศักยภาพของตน ความรู้และประสบการณ์ที่เป็นมรดกตกทอดเป็นสิ่งที่ดีงามและถูกต้อง เน้นความสำคัญของ “ประสบการณ์ของเชื้อชาติ”, โรงเรียนควรรักษาวิธีการดั้งเดิมที่ใช้ระเบียบวินัยและการอบรมจิตใจเป็นสิ่งที่ส่งเสริมการเรียนรู้ การสอนเด็กให้เกิดการเรียนรู้ ควรสอนให้เข้าใจในสาระสำคัญ แม้ว่าจะต้องมีการปรับให้สอดคล้องกับความต้องการของเด็ก

แนวคิดทางการศึกษาของสารัตถนิยม มีจุดมุ่งหมายทางการศึกษา คือการให้การศึกษาในสิ่งที่ป็นเนื้อหา สาระ (Essential subject – matter) อันได้จกมรดกทางวัฒนธรรม (ไพฑูรย์ สีนลรัตน์, 2524: 64-65) โดยการรักษาและถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง, ให้การศึกษาเพื่อการเรียนรู้ในเรื่องของความเชื่อ ทศนคติ และค่านิยมของสังคมในอดีต, อารังรักษาสิ่งที่ดีงามต่าง ๆ ในอดีตเอาไว้, มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย มีปัญญา และรักษาอุดมคติอันดีงามของสังคมไว้ หลักสูตรเป็นหลักสูตรที่เน้นเนื้อหา (Subject – matter Oriented) เป็นหลักสำคัญ โดยยึดประสบการณ์ของเชื้อชาติ หรือมรดกทางวัฒนธรรมเป็นหลัก ได้รับการจัดไว้อย่างเป็นระบบต่อเนื่องตามขั้นตอนความยากง่าย จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนการสอน วิชาพื้นฐาน เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ ตรรกวิทยา ศิลปะ ดนตรี ภาษาและวรรณคดี โดยมีการผสมผสานกันเพื่อช่วยเพิ่มทักษะในการอ่าน การเขียน การคิดและจินตนาการให้ตัวผู้เรียน หลักสูตรจะต้องสอดคล้องกับบุคลิกภาพของผู้เรียน กระบวนการเรียนการสอน คือ การเรียนการสอนจะเน้นการบรรยายเป็นหลัก โดยมีศิลปะของการถ่ายทอดความรู้เป็นสำคัญ, มีหลักการอบรมจิตใจ และถ่ายทอดค่านิยมเพื่อสร้างนิสัยที่ดีงามให้เกิดแก่ผู้เรียน, กระบวนการเรียนการสอนจะมี “ครู” เป็นผู้มืบทบาทสำคัญเป็นศูนย์กลาง การเรียนการสอนคำนึงถึงความสามารถ ความสนใจ และจุดหมายของผู้เรียนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ผู้สอนหรือครู

ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ดี มีความประพฤติดี มีศีลธรรม เป็นแบบอย่างที่ดี และเป็นศูนย์กลางของห้องเรียน ควรต้องเป็นผู้มีทักษะ เทคนิควิธี ที่จะโน้มน้าวให้นักเรียนเห็นคุณค่าของการเรียนรู้ ต้องเสริมสร้างความสนใจและเป้าหมายในการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน ต้องมีบทบาทสำคัญในอันที่จะกำหนด หรือตัดสินใจในกิจกรรมทางการเรียนรู้ ส่วนผู้เรียนเป็นผู้รับ ผู้ฟัง และทำความเข้าใจในเนื้อหาต่าง ๆ ที่ครูกำหนด เป็นผู้เรียนรู้ เป็นผู้สืบทอด ค่านิยม และมรดกทางวัฒนธรรมไว้และถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังต่อไป ต้องเป็นผู้ที่มีความพยายาม อดทน และเป็นผู้มีระเบียบวินัย โรงเรียนมีจุดมุ่งหมาย เพื่อสงวน รักษา และประเมินคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม ทำหน้าที่ฝึกฝนอบรมทางปัญญาให้แก่เยาวชน เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ เข้าใจเรื่องราวหรือมรดกทางสังคม เป็นสถาบันเพื่อความมั่นคง ความเป็นระเบียบของสังคมแต่ไม่เป็นผู้นำของสังคม ช่วยสงวนรักษาความดีงาม คุณค่า และวัฒนธรรมของสังคมให้ประณีต สมบูรณ์ขึ้นและถ่ายทอดให้คนรุ่นใหม่รับช่วงต่อไป ให้ผู้เรียนรู้จักกฎเกณฑ์ ระเบียบ ประเพณีและวัฒนธรรมของสังคม ผู้บริหาร มีลักษณะแบบรวบอำนาจ คือ ผู้บริหารตัดสินใจแต่เพียงผู้เดียว มีลักษณะยึดกฎระเบียบ ยึดกฎหมายเป็นสำคัญ มีลักษณะยึดแบบอย่าง ยึดมาตรฐาน ยึดระเบียบวินัย มีการบริหารจัดการเรื่องการเรียนรู้ไปในทางเดียวกัน คือระบบบริหารเป็นแบบสั่งงาน (Bureaucratic Model) การวัดผลประเมินผล เชื่อว่าความรู้ที่แท้จริงอยู่ภายนอกตัวผู้เรียน สามารถรับรู้ด้วยจิต การได้มาซึ่งความรู้นั้นเป็นการรับมาโดยกระบวนการถ่ายทอด จดจำ ใช้วิธีการทดสอบความจำในเนื้อหาวิชาที่ได้เรียนมา ประเมินผู้เรียนทางด้านทฤษฎี (วิชาการ) เป็นสำคัญ

สรุปว่า แนวคิดปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม มุ่งเพื่ออนุรักษ์ และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่ดีงามในประเทศไทยมีการใช้ปรัชญานี้ในหลักสูตรพื้นฐาน เช่น การเรียนประวัติศาสตร์ ปลูกฝังค่านิยม ความเชื่อ และความรู้พื้นฐานของสังคม ผู้สอนเป็นผู้กำหนดตัดสินใจ คัดเลือกสิ่งที่เห็นว่าผู้เรียนควรจะเรียน ผู้เรียนจะเป็นผู้รับ ผู้ฟัง ฝึกฝนตนเองให้เกิดความเข้าใจ และเชี่ยวชาญในสิ่งที่เรียน การเรียนการสอนใช้วิธีการเรียนรู้จากครูและตำรา เน้นการบรรยาย ชักถามเพื่อให้เกิดความเข้าใจเนื้อหามากกว่าแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน

2. ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม (Perennialism) คำว่า “นิรันตร” หรือ Perennial หมายถึง สิ่งที่ยั่งยืน ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นนิรันตรปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม เชื่อว่าการศึกษาคงจะได้สอนสิ่งซึ่งเป็นนิรันตรไม่เปลี่ยนแปลง มีคุณค่าไม่ว่าจะเป็นยุคสมัยใด ได้แก่ คุณค่าของเหตุผลและคุณค่าของศาสนา อันเป็นหลักสำคัญของปรัชญานิรันตรนิยม ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม แบ่งแนวการศึกษาออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะของปรัชญาทั่วไปที่เน้นหนักในเรื่องของเหตุผล สติปัญญา ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง และลักษณะของปรัชญาทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง เป็นแนวคิดของกลุ่มศาสนานิกาย คาทอลิก ที่สัมพันธ์เรื่องศาสนาเข้ากับเหตุผล ความเป็นมาของปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาพื้นฐานกลุ่มวัตถุนิยมเชิงเหตุผล (Rational Realism) หรือบางที่เรียกกันว่าเป็นพวกโทมัสนิยมใหม่ (Neo – Thomism) ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม (สุวิน ทอปปัน, 2545: 95) มีจุดมุ่งหมายให้การศึกษาเป็นพาหนะนำมนุษย์ไปสู่อดีตที่มีระเบียบ มีความมั่นคง มีจริยธรรม และความยุติธรรม ซึ่งเป็นปรัชญาที่มีมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ แต่เพิ่งได้รับการรื้อฟื้นจัดระบบใหม่เมื่อประมาณ 40 -50 ปี นิรันตรนิยมมีจุดมุ่งหมายให้การศึกษาเป็นพาหนะนำมนุษย์ไปสู่อดีตนั้น เพราะเชื่อมั่นว่าแก่นของความคิดและวัฒนธรรมของสมัยโบราณและสมัยกลางของยุโรป

เป็นสิ่งที่ตีงามไม่เสื่อมคลายและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในปัจจุบันและทุกประเทศ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ รากฐานมาจากสมัยกรีกโบราณ แนวคิดมาจากนักปรัชญา 2 คนคือ Plato และ Aristotle เพลโตกล่าวว่าโลกที่เราอยู่นี้ไม่ใช่โลกที่แท้จริง ดังนั้นความรู้ที่ได้จากโลกนี้จึงเป็นความรู้ที่เป็นจริงสูงสุดไม่ได้ ความรู้ที่อยู่ในจิตมนุษย์ในการเข้าใจความจริงสูงสุดได้ ความจริงสูงสุด คือ มโนคติ (Ideas) อริสโตเติล เห็นว่าทุกสิ่งอย่างในโลกมี 2 ส่วน คือ รูปและสสารและมีความเป็นนิรันดร์ ทั้งเพลโตและอริสโตเติล เห็นตรงกันว่าจิตหรือปัญญาของมนุษย์เข้าถึงความจริงแท้สูงสุดได้ และความรู้ได้มาจากเหตุผลมากกว่าจากประสาทสัมผัส รากฐานจากยุโรปสมัยกลาง ศตวรรษที่ 13 ผู้นำศาสนาสอนให้คนเชื่อตามคัมภีร์ ไบเบิลและให้ปฏิเสธความรู้จากประสบการณ์ นักปรัชญาอีกกลุ่ม เชื่อว่าความรู้มาจากประสบการณ์และการสังเกตและการทดลอง ไม่ใช่มาจากจิตของพระเจ้า หลักการสำคัญของปรัชญาการศึกษาในรัตนินิยม แม้ว่าสภาพแวดล้อมจะแตกต่างกันออกไป แต่ธรรมชาติของมนุษย์ย่อมจะเหมือนกันในทุกแห่งหน ดังนั้น การจัดการศึกษาให้แก่มนุษย์ควรจะเป็นแบบเดียวกันหมดทุกคน ความมีเหตุผลเป็นคุณลักษณะอันสูงสุดของมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องใช้ความมีเหตุผลเป็นเครื่องควบคุมสัญชาตญาณตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นอำนาจฝ่ายต่ำของตน เพื่อจะได้บรรลุจุดหมายของชีวิตที่ได้เลือกสรรแล้ว หน้าที่ของการศึกษา คือ การแสวงหาความรู้ในเรื่องของความเป็นจริงอันเป็นนิรันดร์ การศึกษามีใช่เป็นการเลียนแบบอย่างชีวิต แต่เป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต นักเรียนควรจะได้เรียนวิชาพื้นฐานบางวิชา เพื่อให้เข้าใจและคุ้นเคยกับสิ่งที่คงทน ถาวรของโลก นักเรียนควรจะได้ศึกษางานนิพนธ์ที่สำคัญ ๆ ทางวรรณคดี ปรัชญา ประวัติศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นผลงานที่บรรดาปรัชญาและผู้ทรงความรู้ทั้งหลายในยุคที่ผ่านมาได้ถ่ายทอดความรู้ ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่เอาไว้

แนวคิดทางการศึกษาของปรัชญานิรันดร์นิยม มีจุดมุ่งหมายของการศึกษาที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ คือ เพื่อปลดปล่อยมนุษย์จากความไม่รู้ ช่วยพัฒนาพลังทางเหตุผล(ปัญญา) ศีลธรรม และจิตใจ คือ ต้องให้ความรู้กว้างพอในการนำไปใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ เป็นความรู้ที่เป็นความเข้าใจแนวคิดรวบยอดและทฤษฎี การคิดเชิงทฤษฎี และการคิดเชิงการผลิต การคิดเชิงทฤษฎี เป็นการฝึกใช้เหตุผลขั้นสูง เพื่อให้ได้ความรู้ที่แท้จริง การคิดเชิงการผลิต เป็นการคิดที่ช่วยนำการกระทำ (การรู้เพื่อทำ) หลักสูตรมุ่งให้ความรู้ที่เป็นนิรันดร์แก่ผู้เรียน และช่วยให้ นำความรู้ อื่นมาเชื่อมโยงประสานเป็นภาพรวม และนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกสถานการณ์ เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนได้รู้จักกับผลงานอันล้ำค่าของนักปรัชญา เช่น คณิตศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ปรัชญา และวรรณคดี ซึ่งผู้เรียนต้องใช้ปัญญาระดับสูงในการคิดและวิเคราะห์ วิชาชีพต่าง ๆ ไม่นำมารวมไว้ในหลักสูตร เพราะเป็นวิชาที่สอนเทคนิค การกระทำ เป็นการเน้นทักษะมากกว่าทฤษฎี กระบวนการเรียนการสอนผู้สอนต้องมีความเป็นเลิศ ต้องมีความรอบรู้ ใฝ่รู้ ผู้สอนต้องเน้นความเป็นเลิศในการสอน ต้องบังคับให้เรียนอย่างหนัก ผู้สอนต้องให้ผู้เรียนได้เรียนไปตามความสามารถทางสติปัญญาและเอกลักษณ์มนุษย์ มีองค์ประกอบเป็นสสารเหมือนกัน แต่ปริมาณไม่เท่ากันผู้สอนเป็นผู้มีความรู้ และจัดกิจกรรมให้กับนักเรียน เป็นผู้สร้างบรรยากาศในการเรียน เป็นผู้เสนอความรู้ ข้อคิด เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ และพัฒนาความคิดและสติปัญญาของผู้เรียน เป็นผู้มีความคิดกว้างไกล มีความสามารถในการอธิบาย ให้เหตุผล แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นผู้มีบทบาทและอำนาจสำคัญ ผู้เรียนเป็นผู้มีสติปัญญา มีศักยภาพอยู่ใน

ตัวเอง การเรียนรู้หรือสติปัญญาจะเกิดได้จากการฝึกฝน ผู้เรียนมีบทบาทในการเรียนอย่างมากเท่า ๆ กัน หรือมากกว่าครู และเป็นลักษณะอภิปรายแลกเปลี่ยนกับครูภายใต้การแนะนำของครู ผู้เรียนมีความสนใจใคร่เรียนรู้

สรุปว่า ปรัชญานิรันดร์นิยม เน้นการศึกษาคุณค่าของความดีงามอันเป็นสากล ในประเทศไทยใช้แนวทางของพุทธศาสนาเป็นองค์ความรู้หลัก ดังนั้น คุณค่าในนิยามที่ชาวตะวันตกได้ให้ไว้ น่าจะตรงกับองค์ความรู้เช่น อริยสัจสี่ประการ มรรคมีองค์แปด หรือไตรลักษณ์

3. ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (Progressivism) พัฒนาการ หรือ Progressive หมายถึง การเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง การจัดการศึกษาต้องปรับปรุงให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลง จึงได้เชื่อว่า “แนวทางแห่งความมีอิสระเสรีที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง วัฒนธรรมและสังคม” ความเป็นมาของพัฒนาการนิยมเกิดขึ้นเพื่อต่อต้านแนวคิดและวิธีการศึกษาแบบเดิมที่เน้นแต่เนื้อหา สอนแต่ท่องจำ ไม่คำนึงถึงความสนใจของเด็ก และพัฒนาเด็กแต่เพียงสติปัญญาเท่านั้น ทำให้ผู้เรียนขาดความ ริเริ่มสร้างสรรค์ ไม่มีความมั่นใจในตนเอง อีกอย่างหนึ่งเพราะความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีใหม่ ๆ ความนิยมในประชาธิปไตยและพัฒนาการใหม่ ๆ ทางจิตวิทยาการเรียนรู้ จัง จ้าค รุสโซ, จอห์น เฮนรี, เปสตาลอสซี, เฟรด เดอริค พรอบเบล เป็นผู้มีความคิดทางปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมเป็นพวกแรก ของยุโรป ค.ศ. 1870 ฟรานซิส ดับเบิลยู บาร์เกอร์ ได้เสนอให้มีการปฏิรูประบบโรงเรียนขึ้นใหม่ แต่ยังไม่ได้รับการยอมรับ ต่อมา จอห์น ดุย ทำการทดลองเพิ่มเติมจนทั่วโลกได้รู้จักปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมของเขา มีนักการศึกษา ร่วมอยู่ด้วย วิลเลียม เอช คิลแพททริก, จอห์น ไซล์ค และเฮนรี บาร์นาร์ด สหรัฐอเมริกาจัดตั้งสมาคม การศึกษาพัฒนาการขึ้นในปี ค.ศ.1919 ได้จัดทำหลักสูตรการศึกษาเพื่อชีวิต (The Life-Centered Curriculum) ขึ้นใช้ในโรงเรียนอย่างกว้างขวาง จอห์น ดุย ได้อยกย่องบาร์เกอร์ ว่าเป็นบิดาของปรัชญา การศึกษาพัฒนาการนิยม ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม ก่อตั้งขึ้นมาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (ราว ค.ศ.1920) และ นำมาใช้อย่างแพร่หลายมากที่สุดในยุคปัจจุบัน สำหรับวงการการศึกษาไทยได้ต้อนรับปรัชญา การศึกษาพัฒนาการนิยม(แบบก้าวหน้า)อย่างกระตือรือร้น โดยรู้จักกันในนามว่า “การศึกษาแผนใหม่” แนวคิดพื้นฐานพัฒนาการนิยม มีแนวคิดเช่นเดียวกับปรัชญาปฏิบัตินิยม เชื่อว่าชีวิตเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ เสมอตามกาลเวลาและสิ่งแวดล้อม องค์ประกอบที่มีอิทธิพลสูงสุดในการกำหนดรูปแบบของวัฒนธรรมและ สังคม คือ การค้นคว้า ทดลอง และประสบการณ์ของมนุษย์ที่ได้เห็นประจักษ์ เชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้กำหนด อนาคตโชคชะตาของตนเอง มนุษย์ควรจะเน้นความสำคัญและคุณค่าของแต่ละบุคคลให้มาก ดังนั้น การศึกษา ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมจะต้องเปลี่ยนแปลงสภาพไปด้วยเมื่อถึงความจำเป็นการศึกษาไม่ใช่สอนให้คนยึด มั่นในความจริง หรือถูกกำหนดไว้ตายตัว หากจะต้องหาทางปรับปรุงการศึกษาเพื่อจะเป็นแนวทางนำไปสู่การ ค้นพบความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอ ความหมายของการศึกษานั้น พัฒนาการนิยมเชื่อว่าการศึกษาคือชีวิตไม่ใช่เป็น การเตรียมตัวเพื่อชีวิต หมายความว่า การที่จะให้ได้มาซึ่งความรู้ก็โดยการลงมือกระทำ จริง ๆ ที่จะก่อให้เกิด ประสบการณ์กับผู้เรียน กิจกรรมการเรียนการสอนจึงมุ่งการพัฒนาทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และ สติปัญญาไปพร้อม ๆ กัน สามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข

ความมุ่งหมายของการศึกษาจุดมุ่งหมายการศึกษาในปรัชญาการศึกษา พัฒนาการนิยม มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาไปพร้อม ๆ กัน มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักปรับตัวเองเข้ากับสังคมได้อย่างมีความสุข มุ่งให้ผู้เรียนได้เรียนตามความถนัด ความสนใจ และตามความสามารถของผู้เรียน ส่งเสริมประชาธิปไตยทั้งในและนอกห้องเรียน มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง มุ่งให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ในการดำรงชีวิตเป็นหมู่คณะ และรู้จักปกครองตนเอง เชื่อว่ามนุษย์เป็นคนดีมาแต่กำเนิด มนุษย์ไม่ได้โง่หรือฉลาดมาแต่กำเนิด มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความว่างเปล่า ความฉลาดหรืออุปนิสัยอื่น ๆ มนุษย์มาได้รับภายหลังและจากประสบการณ์ทั้งสิ้น (ปวริศร์ โชติพงษ์วิวัฒน์, 2560) มนุษย์มีอิสระเสรี มิได้อยู่ใต้การลิขิตของผู้ใด มีศักยภาพ ที่จะพัฒนาตัวเองให้ดี ญาณวิทยา เชื่อว่าความรู้ที่ตายตัวแน่นอนอันเป็นความจริงสูงสุดนั้นไม่มี ความรู้มีวิวัฒนาการอยู่เสมอ ความรู้มีหน้าที่ช่วยมนุษย์แก้ปัญหา และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด ความรู้ต้องนำไปใช้ได้ผลจริง ๆ กระบวนการของการศึกษา ถือว่าประสบการณ์และการทดลองมีความสำคัญที่สุดของการเรียนรู้ และการเรียนรู้เป็นเรื่องของการกระทำ (Doing) มากกว่ารู้ (Knowing) และจะต้องให้ผู้เรียนได้รู้จักที่จะแก้ไขปัญหาของตนเองและสังคมได้ และจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่าง บุคคลด้วย สถาบันการศึกษา เชื่อว่าสถาบันการศึกษา คือ แบบจำลองที่ดัดแปลงของชีวิตและสังคม โดยจัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับสภาพสังคม และการดำเนินชีวิตจริง แต่ต้องเหมาะสมกับบุคลิกภาวะของผู้เรียน เพื่อผู้เรียนสามารถแก้ไขปัญหาชีวิตและสังคมได้ดีขึ้น สถาบันการศึกษาจะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความร่วมมือกัน สร้างบรรยากาศเป็นประชาธิปไตย เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสันติสุข บทบาทหน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน เชื่อว่าผู้สอนและผู้เรียนร่วมมือกันในการเรียนรู้ และเน้นการทำงานในรูปของประชาธิปไตย ความเสมอภาค และผู้สอนจะต้องจัดกิจกรรมที่สนองความอยากรู้อยากเห็นของผู้เรียน พร้อมทั้งยังคอยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ ผู้สอนจะต้องมีบุคลิกที่ดี เห็นอกเห็นใจและเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลของเด็กได้ดี บทบาทที่สำคัญของผู้สอน คือ จะต้องเป็นผู้กระตุ้น ให้ผู้เรียนได้สนใจด้วยตนเอง ได้เรียนรู้จากประสบการณ์ด้วยตนเอง บทบาทของผู้สอนไม่ใช่เป็นผู้ใช้อำนาจหรือออกคำสั่ง แต่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะแนวทางให้กับผู้เรียนผู้เรียน ให้ความสำคัญกับตัวผู้เรียนมาก ถือว่าผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีก็ต่อเมื่อผู้เรียนได้มีประสบการณ์ตรง หรือลงมือกระทำด้วยตนเอง (Learning by Doing) ผู้เรียนมีอิสระที่จะเลือกตัดสินใจด้วยตนเอง วิธีสอนมุ่งให้ผู้เรียนรวมกลุ่มทำกิจกรรม ใช้วิธีการสอนแบบ “แก้ปัญหา” นำหลักการทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ ทดลองแก้ปัญหาด้วยตนเอง เห็นความสำคัญของงานที่มีต่อตนเอง ต่อสังคม การสอนจึงเน้นในเรื่องการสาธิต การอภิปราย การค้นคว้า การรายงาน การประชุม การวางแผน ซึ่งจะกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้ความสามารถอย่างแท้จริง และได้รับประสบการณ์จริงด้วยตนเอง คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ศักยภาพของผู้เรียน ระวังไม่ให้เด็กเรียนอ่อนเกิดปมด้อยหลักสูตร หลักสูตรแบบประสบการณ์หรือหลักสูตรแบบกิจกรรม เน้นการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข หลักสูตรเน้นวิชาที่เสริมสร้างประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับสังคม เนื้อหาของหลักสูตรจะต้องไม่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้า หลักสูตรที่ดีต้องมุ่งไปที่การเรียนรู้ทุกชนิดที่จะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาในทุกด้าน การวัดและการประเมินผล เชื่อว่าความรู้เป็นเพียงเครื่องมือที่จะช่วยมนุษย์ในการแก้ปัญหาเท่านั้น การที่จะได้มาซึ่งความรู้ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ การวัดผล

และประเมินผลจะต้องดูว่าเนื้อหาวิชาเหล่านั้นสามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีความสามารถในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้มากน้อยเพียงใด

สรุปว่า ปรัชญาแบบพิพัฒนนิยม ในประเทศไทยเริ่มมีการปรับหลักสูตรในหลายสถาบันและหลายวิชา ให้เริ่มมีการคิด วิเคราะห์ เพื่อให้ให้นักเรียนเกิดกระบวนการความคิดเพื่อนำองค์ความรู้ไปใช้ในบริบทของสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยเฉพาะในวิชาทางสายศิลป์ การบริหาร การปกครอง

4. ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม ปฏิรูป หรือ Reconstruct หมายถึง การบูรณะหรือการสร้างขึ้นมาใหม่ (สุวิน ท่องปั่น, 2545: 117) ปฏิรูปนิยมจึงมุ่งการปฏิรูปสังคมขึ้นมาใหม่ เพราะถือว่าสังคมในปัจจุบันมีปัญหาทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และศิลปวัฒนธรรมเป็นเหตุต้องแก้ปัญหาอยู่เรื่อย ๆ จึงต้องหาทางสร้างค่านิยมและแบบแผนของสังคมขึ้นมาใหม่ ความเป็นมา ผู้นำของปฏิรูปนิยมเริ่มจาก จอห์น ดูว์ (John Dewey) ตั้งแต่ ค.ศ.1920 เสนอแนวคิดเพื่อปฏิรูปสังคม แต่มีได้มีบทบาทมากนัก เพิ่งได้รับความนิยมในปี ค.ศ.1930 ขณะที่สหรัฐอเมริกาประสบปัญหาด้านภาวะเศรษฐกิจการเมือง และสังคมตกต่ำอย่างมาก ปัญหาคนว่างงานเกิดความเหลื่อมล้ำในสังคม จึงได้เกิดกลุ่มนักคิดแนวหน้า นำโดย จอห์น เอส เค้าท์ส, ฮาโรลด์ รีก์ หาทางแก้ปัญหา โดยใช้ การศึกษาเป็นเครื่องมือในการปฏิรูปสังคม เศรษฐกิจ การเมือง เลิกล้มระบบเก่าให้หมดหันไปมุ่งสร้างระบบสังคมขึ้นมาใหม่แบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง มีความเท่าเทียมกันมากขึ้น ค.ศ.1950 ที่ โอดอร์ บราเมลต์ เป็นผู้ทำให้ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง เสนอปรัชญาการศึกษาเพื่อปฏิรูปสังคมในหนังสือหลายเล่ม ทำให้บราเมลต์ได้รับการยกย่องว่าเป็น บิดาของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม

แนวคิดพื้นฐานปฏิรูปนิยมมีพื้นฐานมาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม ผสมผสานกับปรัชญาพัฒนาการ แนวคิดที่ ผสมผสานทำให้ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเน้นการศึกษาเพื่อสังคมเป็นสำคัญ คือผู้เรียนไม่ได้มุ่งพัฒนาตนเองอย่างเดียว แต่เพื่อนำความรู้พัฒนาสังคมให้ดีขึ้น ได้ชื่อว่า “แนวทางแห่งการปฏิรูปเพื่อสร้างวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมา” ความหมายของการศึกษา ปฏิรูปนิยม เชื่อว่า การศึกษาคือการจัดประสบการณ์ที่ส่งเสริมให้นำความรู้ มาช่วยแก้ปัญหาสังคมและสร้างสรรค์สังคมใหม่ เชื่อว่า การศึกษามีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างแยกไม่ออก ธรรมชาติของมนุษย์ ธรรมชาติของมนุษย์ในปฏิรูปนิยมคือ มีความสามารถที่จะสร้างจุดมุ่งหมายให้กับชีวิตอย่างชาญฉลาด สามารถทำให้สิ่งแวดล้อมของตนเองดีขึ้น เป็นผู้กำหนดอนาคตตนเอง จุดมุ่งหมายทางการศึกษา มุ่งให้การศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาสังคม มุ่งให้ผู้เรียนทำงานเป็นทีม เพื่อฝึกการทำงานร่วมกัน มุ่งให้ผู้เรียนค้นหาวิธีการแก้ปัญหา เตรียมตัวเพื่ออนาคต กระบวนการเรียนการสอน เน้นให้ผู้เรียนสำรวจความสนใจความต้องการของตนเอง สนองความสนใจด้วยการค้นคว้า การอภิปรายและแสดงความคิดเห็น โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับสังคมวิธีการเรียนการสอนเป็นวิธีการแก้ปัญหาของสังคมโดยตรงอาศัยวิธีแก้ปัญหาด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ วิธีการแบบโครงการ วิธีการของปรัชญา และวิธีการทางประวัติศาสตร์ สถาบันการศึกษา สถาบันการศึกษาต้องสนใจในเรื่องอนาคต นำทางให้ผู้เรียนพบสังคมใหม่ให้ผู้เรียนพร้อมที่จะวางแผนให้กับสังคมใหม่ และทำงาน ร่วมกับสมาชิกอื่น ๆ ในสังคมเพื่อจุดหมายร่วมกันสร้างบรรยากาศแห่งประชาธิปไตย รับฟังความคิดเห็น คนส่วนใหญ่ และนำไปปฏิบัติสถาบันมีหน้าที่ผลิตเด็กให้สามารถช่วย

แก้ปัญหาและสร้างสังคมใหม่ที่มีความเท่าเทียม ความยุติธรรมในสังคม ผู้บริหารต้องมีความคิดกว้างไกล เป็นนักปฏิรูป ขอบการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และลงมือปฏิบัติเนืองงานในฐานะผู้นำสร้างระเบียบสังคมใหม่ที่ดีให้เกิดขึ้น เพื่อความเหมาะสมกับค่านิยมและวัฒนธรรม ตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ผู้สอนครูต้องเชื่อมั่นในหลักการประชาธิปไตยและนำไปสอนแก่ผู้เรียนต้องเป็นผู้บุกเบิก นักแก้ปัญหา สนใจเรื่องสังคมและปัญหาสังคมอย่างกว้างขวางเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็น และคอยกระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นประโยชน์ในการพัฒนาสังคม ช่วยแก้ไขปัญหาสังคม ผู้เรียนเป็นผู้ได้รับการปลูกฝังให้มีความสำนึกในหน้าที่ พร้อมปฏิบัติทุกอย่างเพื่อประโยชน์ของสังคมส่วนรวมได้รับการฝึกฝนให้รู้จักเทคนิค และวิธีการต่าง ๆ ในการแก้ปัญหาสังคมตามแนวทางประชาธิปไตย โดยครูและนักเรียนร่วมมือกัน สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ ผู้เรียนต้องเรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกัน เพื่อการวางแผนปฏิรูปสังคมในอนาคต วิธีสอนควรสร้างบรรยากาศของการมีอิสระ มิใช่ด้วยการบังคับเสนอแนะวิธีแก้ปัญหา การจัดการสอนควรมีการยืดหยุ่น ศึกษาโดยการค้นคว้าและอภิปรายเป็นหลักให้ผู้เรียนรู้จักวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อแสวงหาแนวทางแก้ปัญหาให้เหมาะสมกับอนาคต การสอนของครูกับผู้เรียนจึงควรทำงานร่วมกัน วางแผน แก้ปัญหา เช่น วิธีการทางวิทยาศาสตร์ วิธีการวางแผนโครงการ หรือวิธีแก้ปัญหาหลักสูตรเน้นสังคมเป็นหลัก ผู้เรียนต้องเข้าใจสภาพของสังคมดีพอ และมองเห็นแนวทางในการแก้ปัญหาสังคม เช่น ความยากจน การจราจร ยาเสพติด ควรจัดการศึกษา อุตสาหกรรม สื่อสารมวลชน การขนส่ง การอนามัย และสาธารณสุข นิเวศวิทยา และวิชาทั่วไป เช่น วรรณคดี ดนตรี ศิลปะ ฟิสิกส์ เคมี สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และคณิตศาสตร์ หลักสูตรในลัทธินี้ให้ความสำคัญแก่วิชาที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจสังคมเป็นอย่างดี

สรุปว่า ปฏิรูปนิยมนี้ ในสังคมไทยถือว่าเริ่มมีบทบาทชัดเจนตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7 สืบเนื่องมาจนปัจจุบัน เนื่องจากมีกลุ่มที่มีความเห็นว่าแนวความคิดหรือความเชื่อแบบเก่าไม่สอดคล้องกับการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น รวมถึงไม่สอดคล้องกับการพัฒนาสังคมและประชาชน ดังนั้นปรัชญาปฏิรูปนี้ มีความเด่นชัดมากทางด้านการบริหารและการปกครอง

5. ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม เป็นปรัชญาที่ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบที่ทำให้มนุษย์มีความสมบูรณ์ยิ่ง เพราะเชื่อว่ามนุษย์มิใช่วัตถุแต่มีชีวิตจิตใจ มีความรู้สึก มีความต้องการ องค์ประกอบที่สำคัญของลัทธินี้ก็คือ “ความมีเสรีภาพ ความรู้สึกรับผิดชอบและการเลือกตัดสินใจ” ความเป็นมา สาเหตุที่เกิดปรัชญาลัทธินี้ขึ้นมาก็เนื่องจากความรู้สึกละอายใจของตัวเองไปจากระบบสังคมปัจจุบัน การศึกษาก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำลายความเป็นมนุษย์ด้วยการสร้างกรอบของสังคมที่จำกัดเสรีภาพของมนุษย์ ซึ่งจะเห็นได้ว่าในแต่ละวันเราต้องทำหน้าที่ไปตามกรอบของสังคมที่ วางไว้จนไม่ค่อยจะมี เสรีภาพเป็นของตัวเองเลย ฟรีดริค นิตเช่ (Friedrich Nietzsche 1844-1900) นักปรัชญาชาวเยอรมัน ผู้มีอิทธิพลต่อความคิดของนักอัตถิภาวนิยมมากผู้หนึ่ง จึงได้เสนอให้มนุษย์ออกมาจากกรอบของสังคมอย่างทรง เขาเห็นว่าการเดินตามประเพณีเป็นวิธีการเลี่ยงความรับผิดชอบของคนชั่วลาดและอ่อนแอ นิตเช่ ได้แบ่งมนุษย์ออกเป็น 2 พวก คือ พวกยึดถือธรรมะแบบนาย (Master Morality) คือ พวกที่เข้มแข็งมั่นใจตนเอง เป็นตัวของตัวเองทั้งในด้านของความคิดและการปฏิบัติ พวกนี้จะยึดถืออุดมการณ์ และปฏิบัติกรภายหลังได้คิดตรึกตรอง แล้วจะไม่ยอมเชื่อใครง่าย ๆ หากไร

เหตุผล และพวกยึดถือธรรมะแบบทาส (Slave Morality) คือ พวกที่ไม่กล้าเป็นตัวของตัวเองเพราะไม่มั่นใจในการตัดสินใจของตัวเอง จึงมอบตัวเองให้กับหลักการที่คาดว่าจะช่วยคุ้มครองหรือให้ความปลอดภัยแก่ตนได้ พวกนี้จะอ้างหลักการอันเป็นที่ยอมรับของสังคมเพื่อความสบายใจ นิตเช ได้พยายามชักจูงใจให้มนุษย์เดินทางไปสู่การยึดถือธรรมะแบบนาย บุคคลที่มีบทบาทหลายท่านในการเผยแพร่แนวคิดทางลัทธิปรัชญาอัตถิภาวนิยม คือ โซเรน เคอริกการ์ด (Soren Kierkegaard 1813-1855) ซึ่งมีความเห็นในทำนองเดียวกัน และมีความคิดต่อต้านกับศาสนาคริสต์และปรัชญาของเฮเกล เคอริกการ์ด ที่พยายามสร้างชีวิตใหม่ให้แก่คำสอนของคริสต์ความหมายของปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมนั้น คำว่าอัตถิภาวนิยม มาจากภาษามคธ อัต = ความเป็นอยู่ + ภาวะ = สภาพความมีอยู่ (Existence) ซึ่งนักปรัชญาไทยแปลว่า ภาวะวาท หรืออัตตนิยม ซึ่งหมายถึง เรื่องที่กล่าว ความมีอยู่ของตนเอง ของมนุษย์ทั้งสิ้นอัตถิภาวนิยม มาจากภาษามคธ อัต = ความเป็นอยู่ + ภาวะ = สภาพความมีอยู่ (Existence) ซึ่งนักปรัชญาไทยแปลว่า ภาวะวาท หรืออัตตนิยม ซึ่งหมายถึง เรื่องที่กล่าว ความมีอยู่ของตนเอง ของมนุษย์ทั้งสิ้น และเมื่อเลือกกระทำหรือตัดสินใจแล้วก็ต้องรับผิดชอบในการเลือกกระทำหรือตัดสินใจนั้น ๆ ด้วย ดังนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่า ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมนี “เป็นแนวทางที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากกรอบแห่งวัฒนธรรมของสังคม” แนวคิดพื้นฐาน นักปรัชญาอัตถิภาวนิยมที่มีคนรู้จักกันมากและมีอิทธิพลมากที่สุด คือ ฌอง ปอล ซาร์ต (Jean Paul Sartre) ชาวฝรั่งเศส ซึ่งเขาให้ความเห็นเกี่ยวกับลัทธินี้ไว้พอสรุปได้ดังนี้ มนุษย์ คือ เสรีภาพ สภาพความเป็นมนุษย์และเสรีภาพเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ กฎเกณฑ์ หรือข้อห้ามต่างๆใน สังคมโดยตัวของมันเองไม่มีอำนาจอะไรที่มาจำกัดเสรีภาพของมนุษย์ มนุษย์มีสิทธิที่จะเลือกรับหรือปฏิเสธก็ได้ มนุษย์เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของตนเอง ชีวิตของแต่ละคนจึงไม่มีพระเจ้า หรือพระพรหมเป็นผู้กำหนด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ชีวิตจะมีความหมายเช่นไร อยู่ที่ว่า การตัดสินใจหรือการตั้งกฎเกณฑ์ของมนุษย์เอง ไม่มีสิ่งใดไม่ว่าจะเป็นภายในตัวหรือนอกตัวมนุษย์ ที่จะบั่นมนุษย์ได้ เช่น ความดี ชั่ว ถ้าหากขาดการยินยอมของมนุษย์สิ่งดังกล่าวนั้น ได้แก่ อารมณ์ สัญชาตญาณ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น เชื่อว่าทุกคนมีอดีต อดีตเปลี่ยนแปลงไม่ได้ มนุษย์ไม่เป็นทาสของอดีต ปัจจุบันเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด ดังนั้นมนุษย์จึงไม่ควรทำลายชีวิตปัจจุบัน เพื่ออดีต เพราะถือว่ามนุษย์เป็นผู้เลือกอดีต มนุษย์จะต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเองและมีความรับผิดชอบต่อสังคมด้วยบางครั้งความรับผิดชอบต่ออันใหญ่หลวงทำให้คนไม่ต้องการเสรีภาพ ความเชื่อพื้นฐานของลัทธิปรัชญาอัตถิภาวนิยมนีให้ความสำคัญกับเสรีภาพของมนุษย์โดยถือว่ามนุษย์เป็นผู้มีสิทธิที่จะเลือกตัดสินใจ พร้อมกันนั้นก็ต้องรับผิดชอบต่อเสรีภาพที่เลือก จึงจะถือว่าเป็นบุคคลที่มีค่าเนื่องจากสิ่งที่ผ่านมาแล้ว คือ อดีตไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้นสิ่งที่เลือกในปัจจุบันย่อมไม่มีค่าในอนาคต ความหมายของการศึกษา การศึกษาคือการส่งเสริมให้ผู้เรียนแต่ละคนรู้จักพิจารณา ตัดสินใจตามสภาพและเจตจำนงที่มีความหมายต่อการดำรงชีวิตของตนเองอย่างแท้จริงโดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีอิสระในการเลือกสรรคุณธรรมค่านิยมได้อย่างเสรี พร้อมกันนั้นก็ต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเองด้วย หรืออาจกล่าวอย่างสรุปได้ว่าการศึกษาคือกระบวนการที่ส่งเสริมให้มนุษย์เป็นมนุษย์ นั่นคือมีอิสระที่จะเลือกแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนเอง

ความมุ่งหมายในการจัดการศึกษา เพื่อมุ่งให้ผู้เรียนมีเสรีภาพอย่างเต็มที่โดยไม่ก้าวก่ายเสรีภาพของผู้อื่นมุ่งให้ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเองในการกำหนดความเป็นอยู่ของตนเองให้ได้มากที่สุด มุ่งให้ผู้เรียนเติบโตด้วยความสุข เรียนรู้ชีวิตและสังคมอย่างมีความสุข มุ่งให้เด็กรู้จักตนเองและเข้าใจตนเอง มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองอย่างเต็มที่ การจัดการสิ่งแวดล้อมจึงมีผลต่อการเรียนรู้ของเด็กเป็นอย่างยิ่ง เพราะเด็กจะเรียนรู้และดูดซับประสบการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นตลอดเวลาจากสิ่งแวดล้อม มิได้เกิดขึ้นเฉพาะในห้องเรียนเท่านั้น ผู้สอน ครูจะต้องให้เสรีภาพแก่นักเรียนอย่างเต็มที่ ครูเป็นเสมือนพ่อแม่มากกว่าเป็นครูผู้มีอำนาจ เป็นผู้ให้ความรัก ความอบอุ่น เลี้ยงดู และปฏิบัติต่อเด็กเสมือนเป็นลูกของตนเอง คอยให้คำปรึกษาหารือ แก้ปัญหาส่วนตัวตามความต้องการของเด็กอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องทั้งในภาวะปกติและเจ็บป่วย ครูจะต้องเอาใจใส่จัดการเรียนการสอนให้เกิดความสนุกสนาน และคำนึงถึงความแตกต่างของเด็กแต่ละคน ทั้งด้านสติปัญญา และอารมณ์ ครูจะต้องช่วยสร้างความพร้อมด้านอารมณ์ ความรู้สึกของเด็กให้เกิดความพร้อมที่จะเรียนรู้ หรือเกิดความสนใจและต้องการเรียนรู้ด้วยตนเอง และครูต้องพัฒนาการสอนของตนเองให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ ครูต้องเป็นผู้เข้าใจเด็ก รู้จิตใจเด็ก และรู้ปัญหาของเด็กแต่ละคนอย่างแท้จริงเพื่อช่วยให้เด็กเข้าใจปัญหาและรักษาตนเอง โดยครูจะต้องมีพรสวรรค์พอที่จะรู้ว่าควรอยู่ห่างหรือใกล้ชิดในระยะเวลาที่เหมาะสม และใจกว้างพอที่จะให้เด็กมีเสรีภาพเสมอภาคกับตนได้ ครูของโรงเรียนหมู่บ้านเด็กจะต้องมีแนวคิด ความเชื่อในหลักการและความมุ่งหมายของโรงเรียนเป็นอย่างดี และต้องเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเพียงพอ เพราะลักษณะการทำงานจะต้องร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา และยอมรับกันและกันอย่างแท้จริง ครูจะต้องทำงานให้เด็กมีความสุข ดังนั้นครูจึงต้องมีความสุขในการทำงาน ครูต้องไม่เผด็จการ หรือบังคับให้เด็กทำในสิ่งที่ไม่อยากทำจนกว่าเด็กจะอยากกระทำเองโดยไม่มีการบังคับ ผู้เรียน เด็กทุกคนใช้เสรีภาพได้อย่างเต็มที่โดยไม่ละเมิดสิทธิส่วนตัวของผู้อื่นและส่วนรวม ทุกคนมีเสรีภาพอย่างเต็มที่และทัดเทียมกัน มีการปกครองตนเองในรูปแบบของการประชุมสภาโรงเรียน เด็กได้เรียนรู้ชีวิตจากการดำรงชีวิต ไม่ใช่วิชาเกี่ยวกับชีวิตการปกครองตนเองแบบประชาธิปไตย เด็กทุกคนมีเสรีภาพที่จะเรียนหรือไม่เรียนก็ได้ ขึ้นอยู่กับความพร้อมหรือความต้องการของเด็กเอง ไม่มีการบังคับ เด็กที่ยังไม่เข้าห้องเรียนจะเลือกเล่นหรือทำกิจกรรมที่เขาสนใจก็ได้ตามความสนใจ เด็กมีโอกาที่จะเลือกเรียน หรือจะทำกิจกรรมอื่นตามความสนใจ หรือจะเลือกอยู่กับครูที่ตนเองมีความพอใจเป็นพิเศษได้ตามความต้องการ หลักสูตร เน้นทั้งด้านวิชาการควบคู่กับวิชาชีพ เพื่อมุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาตนเอง คือ เมื่อจบการศึกษาแล้วต้องประกอบอาชีพได้ โดยเฉพาะเกษตรกรรมหรือเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นได้เช่นกัน ภาคเข้าเรียนวิชากลุ่มทักษะ และ สปช. ภาคบ่ายเรียนวิชาชีพ หรือกิจกรรมอื่นๆโดยให้โอกาสผู้เรียนเลือกเรียนตามความสนใจ ส่วนวิชาชีพเลือกเรียนได้ไม่เกิน 3 วิชาในแต่ละภาคเรียน เนื้อหาวิชาภาษาไทยฝึกให้นักเรียนฟัง พูด อ่าน เขียน ไปพร้อมๆ กัน โดยเฉพาะการเขียนและจับประเด็นอภิปรายในเรื่องต่างๆ จัดให้มีกลุ่มประสบการณ์ต่างๆ ไว้ให้นักเรียนเลือกตามความสนใจ เช่น กลุ่มงานพื้นฐานอาชีพ ได้แก่ วิชางานประดิษฐ์ งานเกษตร งานบ้าน งานช่าง เป็นต้น และกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ได้แก่ ศิลปศึกษา พลศึกษา ดนตรี การแสดงละคร เป็นต้น การประเมินผล จากความเชื่อที่ว่าเด็กมีความแตกต่างกันในด้านการเรียนรู้ ฉะนั้น การวัดผลประเมินผลก็เพื่อสำรวจพัฒนาการของเด็กแต่ละคนว่าสามารถเรียนรู้ในเรื่องใดผ่านบ้างและ

ควรเน้นหรือทบทวนเรื่องใดเป็นพิเศษบ้าง เพื่อหาข้อบกพร่องของครูผู้สอน เพื่อจะได้ปรับปรุงการจัดการสอนให้เหมาะสมและเอื้อต่อการเรียนรู้ของเด็กให้มากที่สุด มิใช่วัดผลประเมินผลเพื่อหาข้อบกพร่องของเด็กฝ่ายเดียว เพื่อเปลี่ยนกลุ่มหรือเลื่อนกลุ่มการเรียนรู้ของเด็ก ซึ่งมีอยู่ตลอดปีเป็นการเลื่อนกลุ่มสำหรับเด็กที่มีความสามารถที่จะเรียนในกลุ่มที่ระดับสูงขึ้น การวัดผลนั้น ครูจะต้องทำให้เด็กเกิดการยอมรับในความสามารถของตนเองและของผู้อื่น เพราะโดยธรรมชาติแล้วเด็กจะมีความถนัด หรือความสามารถที่แตกต่างกัน การที่จะให้ทุกคนได้ดีในสิ่งเดียวกันจึงเป็นเรื่องที่ขัดกับความเป็นจริง และเป็นการสร้างปมให้เกิดขึ้นกับเด็ก ดังนั้น การเรียนจะต้องไม่เป็นลักษณะการแข่งขันว่าใครเก่งใครอ่อน แต่ควรให้เด็กแข่งขันกับตัวเอง ครูต้องหาความเด่นหรือความสามารถของเด็กแต่ละคน และทำให้คนอื่นเห็นและเปิดโอกาสให้เด็กเหล่านั้นแนะนำช่วยเหลือกันเองในเรื่องที่แต่ละคนทำไม่ได้ ความสำเร็จของเด็กในโรงเรียนหมู่บ้านเด็กที่มีผู้กล่าวถึง คือ ความกล้าทำ กล้าสร้างสรรค์ กล้าแสดงออก และรับผิดชอบต่อตนเองได้ดี ช่วยเหลือตนเองในสิ่งที่ทำได้และกล้ายอมรับความผิดที่ตนได้กระทำโดยไม่ปิดบัง เป็นต้น

สรุปว่า ปรัชญาอัตถิภาวนิยม เน้นความอิสระแบบปัจเจกชน ให้คุณค่าอิสระและเสรีภาพของบุคคลเป็นสำคัญ ถือเป็นการศึกษาในอุดมคติและมีหลายสถาบันในสังคมไทยพยายามจะใช้หลักปรัชญานี้แต่ก็ยากที่จะวัดผลถึงความอิสระและเสรีภาพในแต่ละบุคคลได้เนื่องจากเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล

2. ปรัชญาการศึกษาในทางพระพุทธศาสนา

พระธรรมวินัยกว่าสองพันห้าร้อยปีที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้นั้น มีความมุ่งหมายคือเพื่อการดับทุกข์โดยสิ้นเชิง ตามกระบวนการศีล สมาธิ ปัญญาหรือสามารถแจกแจงได้โดยองค์อริยมรรค 8 ประการ โดยอาศัยปัจจัย 2 ประการ คือ ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการที่จะเป็นบูรพภาคแห่งสัมมาทิฐิขององค์อริยมรรค (พระธรรมปิฎก, 2545: 20) กล่าวคือ

1. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปรโตโฆสะ
2. ปัจจัยภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ

ตามหลักการนี้ การมีสัมมาทิฐิอาจเริ่มจากปัจจัยภายนอก เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ ผู้ใหญ่ หรือวัฒนธรรม ซึ่งทำให้บุคคลได้รับอิทธิพลจากความเชื่อ แนวคิด ความเข้าใจ และภูมิธรรมภูมิปัญญา ที่ถ่ายทอดต่อกันมา ถ้าสิ่งที่ได้รับจากการแนะนำสั่งสอนถ่ายทอดมานั้นเป็นสิ่งที่ดีงามถูกต้อง อยู่ในแนวทางของเหตุผล ก็เป็นจุดเริ่มของสัมมาทิฐิ ที่จะนำเข้าสู่กระแสการพัฒนาหรือกระบวนการฝึกศึกษา ในกรณีอย่างนี้ สัมมาทิฐิเกิดจากปัจจัยภายนอกที่เรียกว่า ปรโตโฆสะ ถ้าไม่เช่นนั้น บุคคลอาจเข้าสู่กระแสการศึกษาพัฒนาโดยเกิดปัญหาที่เรียกว่าสัมมาทิฐินั้น ด้วยการใชโยนิโสมนสิการ คือการรู้จักคิด รู้จักพิจารณาด้วยตนเอง แต่คนส่วนใหญ่จะเข้าสู่กระแสการศึกษาพัฒนาด้วยปรโตโฆสะ เพราะคนที่มีโยนิโสมนสิการแต่แรกเริ่มนั้น หาได้ยาก

“ปรโตโฆสะ” แปลว่า เสียงจากผู้อื่น คืออิทธิพลจากภายนอก เป็นคำที่มีความหมายกลางๆ คืออาจจะดีหรือชั่ว ถูกหรือผิดก็ได้ ถ้าปรโตโฆสะนั้นเป็นบุคคลที่ดี เราเรียกว่า กัลยาณมิตร ซึ่งเป็นปรโตโฆสะชนิดที่มี

คุณภาพ โดยเฉพาะที่ได้เลือกสรรกลั่นกรองแล้ว เพื่อให้มาทำงานในด้านการศึกษา ถ้าบุคคลและสถาบันที่มีบทบาทสำคัญมากในสังคม เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ สื่อมวลชน และองค์กรทางวัฒนธรรม เป็นปรโตโมสะที่ดี คือเป็นกัลยาณมิตร ก็จะนำเด็กไปสู่สัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นฐานของการพัฒนาต่อไป

อย่างไรก็ตาม คนที่พัฒนาดีแล้วจะมีคุณสมบัติที่สำคัญ คือ ฟังตนได้โดยมีอิสรภาพ แต่คุณสมบัตินี้จะเกิดขึ้นต่อเมื่อเขารู้จักใช้ปัจจัยภายใน เพราะถ้าเขายังต้องอาศัยปัจจัยภายนอก ก็คือ การที่ยังต้องพึ่งพา ยังไม่เป็นอิสระ จึงยังไม่สามารถฟังตนเองได้ ดังนั้น จุดเน้นจึงอยู่ที่ปัจจัยภายใน แต่เราอาศัยปัจจัยภายนอกมาเป็นสื่อในเบื้องต้น เพื่อช่วยชักนำให้ผู้เรียนสามารถใช้โยนิโสมนสิการ ที่เป็นปัจจัยภายในของตัวเอง เมื่อรู้หลักนี้แล้ว เราก็ดำเนินการพัฒนากัลยาณมิตรขึ้นมาช่วยชักนำคนให้รู้จักใช้โยนิโสมนสิการ นอกจากปรโตโมสะที่เป็นกัลยาณมิตร และโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลัก 2 อย่างนี้แล้ว ยังมีองค์ประกอบเสริมที่ช่วยเกื้อหนุนในขั้นก่อนเข้าสู่มรรคอีก 5 อย่าง จึงรวมทั้งหมดมี 7 ประการ องค์ธรรมเกื้อหนุนทั้ง 7 ที่กล่าวมานั้น มีชื่อเรียกว่าบุพนิมิตของมรรค (พระธรรมปิฎก, 2545: 2232) เพราะเป็นเครื่องหมายบ่งบอกล่วงหน้าถึงการที่มรรคจะเกิดขึ้น หรือเป็นจุดเริ่มที่จะนำเข้าสู่มรรค อาจเรียกเป็นภาษาง่าย ๆ ว่า แสงเงินแสงทองของ (วิถี) ชีวิตที่งดงาม หรือเรียกในแง่สิกขาว่า รุ่งอรุณของการศึกษา ดังนี้

1. กัลยาณมิตตตา (มีกัลยาณมิตร=แสงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี) ได้แก่ ปรโตโมสะที่ดี ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก ที่ได้กล่าวแล้ว
2. ศีลสัมปทา (ทำศีลให้ถึงพร้อม=มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต) คือ ประพฤติดี มีวินัย มีระเบียบในการดำเนินชีวิต ตั้งอยู่ในความสุจริต และมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีที่เกื้อกูล
3. ฉันทสัมปทา (ทำฉันทะให้ถึงพร้อม=มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์) คือ พอใจใฝ่รักในความรู้ อยากรู้ให้จริง และปรารถนาจะทำสิ่งทั้งหลายให้ดีงาม³
4. อุตตสัมปทา (ทำตนให้ถึงพร้อม=มุ่งมั่นฝึกตนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้) คือการทำตนให้ถึงความสมบูรณ์แห่งศักยภาพของความเป็นมนุษย์ โดยมีจิตสำนึกในการที่จะฝึกฝนพัฒนาตนอยู่เสมอ
5. ทิฐิสัมปทา (ทำทิฐิให้ถึงพร้อม=ถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไร ๆ ตามเหตุและผล) คือ มีความเชื่อที่มีเหตุผล ถือหลักความเป็นไปตามเหตุปัจจัย
6. อัปมาทสัมปทา (ทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม=ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท) คือ มีสติครองตัวเป็นคนกระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา ไม่ปล่อยปละละเลย โดยเฉพาะมีจิตสำนึกตระหนักในความเปลี่ยนแปลงซึ่งทำให้เห็นคุณค่าของกาลเวลา และรู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์
7. โยนิโสมนสิการสัมปทา (ทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม=ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง) รู้จักคิด รู้จักพิจารณา มองเป็น คิดเป็น เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นไป ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย รู้จักสอบสวนสืบค้นวิเคราะห์วิจัย ให้เห็นความจริง หรือให้เห็นแง่ด้านที่จะทำให้เป็นประโยชน์ สามารถแก้ไขปัญหาและจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้สำเร็จได้ ด้วยวิธีการแห่งปัญญา ที่จะทำให้ฟังตนเองและเป็นที่ฟังของคนอื่นได้

ในการศึกษานั้น ปัจจัยตัวแรก คือ กัลยาณมิตร อาจช่วยชักนำ หรือกระตุ้นให้เกิดปัจจัยตัวอื่น ตั้งแต่ตัวที่ 2 จนถึงตัวที่ 7 การที่จะมีกัลยาณมิตรนั้น จัดแยกได้เป็นการพัฒนา 2 ขั้นตอน

ขั้นแรก กัลยาณมิตรนั้นเกิดจากผู้อื่นหรือสังคมจัดให้ ซึ่งจะทำให้เด็กอยู่ในภาวะที่เป็นผู้รับและยังมีการพึ่งพามาก

ขั้นที่สอง เมื่อเด็กพัฒนามากขึ้น คือ รู้จักใช้โยนิโสมนสิการแล้ว เด็กจะมองเห็นคุณค่าของแหล่งความรู้ และนิยมแบบอย่างที่ดี แล้วเลือกหากัลยาณมิตรเอง โดยรู้จักปรึกษาได้ถาม เลือกอ่านหนังสือ เลือกชมรายการโทรทัศน์ที่ดีมีประโยชน์ เป็นต้น

พัฒนาการในขั้นที่เด็กเป็นฝ่ายเลือกคบหากัลยาณมิตรเองนี้ เป็นความหมายของความเป็นกัลยาณมิตรที่ต้องการในที่นี้ และเมื่อถึงขั้นนี้แล้ว เด็กจะทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรของผู้อื่นได้ด้วย อันนับเป็นจุดสำคัญของการที่จะเป็นผู้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และพัฒนาสังคม

ถ้าบุคคลมีปัจจัย 7 ข้อนี้อย่างนี้แล้ว ก็เชื่อมั่นได้ว่าเขาจะมีชีวิตที่ดีงาม และกระบวนการศึกษาจะเกิดขึ้นอย่างแน่นนอน เพราะปัจจัยเหล่านี้เป็นส่วนขยายของมรรค หรือของไตรสิกขานั้นเอง ที่ยื่นออกมาเชื่อมต่อเพื่อรับหรือดึงคนเข้าสู่กระบวนการฝึกศึกษาพัฒนา โดยเป็นทั้งตัวชักนำเข้าสู่ไตรสิกขา และเป็นตัวเร่ง และคอยเสริมให้การฝึกศึกษาของไตรสิกขาเดินหน้าไปด้วยดี

สรุปได้ว่า การศึกษาคือกระบวนการที่มนุษย์หาความรู้เพื่อพัฒนาชีวิต โดยแต่ละปรัชญาการศึกษามีการให้ความสำคัญทางด้านต่าง ๆ แตกต่างกันไป ซึ่งหากวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของนักคิดทางฝั่งตะวันตกกับพระพุทธศาสนาก็พบว่ามีความบางอย่างหนึ่งที่สอดคล้องกัน ได้แก่ ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมเน้นการอนุรักษ์ประวัติดั้งเดิมที่ดีงาม ตรงกับกัลยาณมิตรสัมปทาหรือปรโตโมสะ, นิรันตรนิยม เน้นคุณค่าอันเป็นสัจจนิรันดร์โดยการวิเคราะห์ปฏิบัติ ตรงกับ ศีลสัมปทา, พิพัฒน์นิยม เน้นการศึกษาเพื่อปรับให้เข้ากับบริบทในช่วงเวลานั้น ๆ ตรงกับฉันทสัมปทา แต่หากปฏิเสธองค์ความรู้เก่าโดยสิ้นเชิง จะเป็นปฏิรูปนิยม, อัตถสัมปทา เน้นประโยชน์อันเป็นปัจเจกของแต่ละบุคคล ตรงกับอัตถิภาวนิยม, ทิฎฐิสัมปทา, อัปมาทสัมปทา, โยนิโสมนสิการสัมปทานั้น ถือเป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่เฉพาะในพระพุทธศาสนา

3. วิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา

การศึกษาตามแนวคิดของปรัชญาการศึกษาตะวันตกทั้งสี่-ห้าลัทธิ แสดงให้เห็นว่า “การศึกษา” ถูกใช้เป็นเครื่องมือพัฒนามนุษย์และสังคมในมิติต่างกัน สารัตถนิยมมองการศึกษาในฐานะการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมและวิชาการผ่านเนื้อหาวิชาหลัก ภายใต้บทบาทครูเป็นศูนย์กลางและวินัยที่เคร่งครัด นิรันตรนิยม เน้นคุณค่าถาวรและความจริงสากล เช่น เหตุผล ศีลธรรม และศาสนา ส่วนพิพัฒน์นิยมและปฏิรูปนิยมขับเคลื่อนการศึกษาไปสู่การตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้าง โดยพิพัฒน์นิยม เน้นประสบการณ์ตรง การเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Learning by Doing) และการพัฒนาผู้เรียนทั้งกาย ใจ สังคม และปัญญา ขณะที่ปฏิรูปนิยมเน้นการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ความเป็นธรรมและ

ประชาธิปไตย อัตถิภาวนิยมจึงเข้ามาเสริมอีกมิติหนึ่งด้วยการหันกลับไปให้ความสำคัญต่อเสรีภาพ การเลือก และความรับผิดชอบของปัจเจก โดยถือว่าการศึกษเป็นกระบวนการช่วยให้มนุษย์ “เป็นตนเองอย่างแท้จริง”

เมื่อมองจากกรอบพระพุทธศาสนา การศึกษาไม่ได้หยุดเพียงการพัฒนาศักยภาพหรือการปรับตัวต่อสังคม แต่มีเป้าหมายสูงสุดคือ “การดับทุกข์” ผ่านกระบวนการไตรสิกขาและอริยมรรค ซึ่งอาศัยปัจจัยเบื้องต้น 7 ประการ หรือ “บุพนิมิตของมรรค” ได้แก่ กัลยาณมิตรสัมปทา ศีลสัมปทา ฉันทสัมปทา อัตถสัมปทา ทวิญญูสัมปทา อปปมาทสัมปทา และโยนิโสมนสิการ แนวคิดนี้จัดโครงสร้างการศึกษาจากการเริ่มต้นด้วยปัจจัยภายนอก (ปรโตโฆสะ/กัลยาณมิตร) ไปสู่การใช้ปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ) จนบุคคลสามารถพึ่งตนเองและกลายเป็นกัลยาณมิตรให้ผู้อื่นได้ จึงเห็นได้ว่าพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธบทบาทของสังคม ครู หรือสถาบัน แต่เน้นการใช้สิ่งเหล่านี้เป็น “สะพาน” นำไปสู่การพัฒนาภายในอย่างลึกซึ้ง

เมื่อเปรียบเทียบกับเชิงวิเคราะห์ พบจุดสอดคล้องและต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ สารัตถนิยมใกล้เคียงกับกัลยาณมิตรสัมปทาในฐานะการคัดเลือกมรดกวัฒนธรรมและแบบอย่างที่ดีถ่ายทอดให้ชนรุ่นหลัง นิรันตรนิยมสอดคล้องกับศีลสัมปทาในแง่ของคุณค่าถาวรและกรอบจริยธรรม พัฒนานิยมสัมพันธ์กับฉันทสัมปทา และอัตถสัมปทาในแง่การกระตุ้นแรงใจและการพัฒนาตนผ่านประสบการณ์ ส่วนปฏิรูปนิยมสะท้อนมิติการศึกษาเพื่อปรับเปลี่ยนโครงสร้างสังคมใกล้เคียงกับอุดมคติเรื่องการพัฒนาชุมชนและสังคมในพุทธศาสนา ขณะที่อัตถิภาวนิยมมีจุดร่วมกับอัตถสัมปทาในเรื่องเสรีภาพและความรับผิดชอบต่อปัจเจก แต่กรอบพุทธเพิ่มมิติของทวิญญูสัมปทา อปปมาทสัมปทา และโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นองค์ธรรมเฉพาะที่ช่วยให้เสรีภาพไม่กลายเป็นความหลงตน และทำให้การศึกษาไม่เพียงตอบโจทย์ “การอยู่รอดในโลก” แต่ยกระดับไปสู่ “การรู้เท่าทันโลกและหลุดพ้นจากทุกข์” ด้วยปัญญาอย่างเป็นระบบ

4. บทสรุปเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา

แนวคิดปรัชญาการศึกษาตะวันตกมองการศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์และสังคมที่แตกต่างกันไปตามลัทธิ สารัตถนิยมเน้นการถ่ายทอดมรดกวัฒนธรรมผ่านเนื้อหาวิชาหลักและบทบาทครูเป็นศูนย์กลาง ขณะที่นิรันตรนิยมให้ความสำคัญกับคุณค่าถาวร เช่น เหตุผลและศีลธรรม พัฒนานิยมและปฏิรูปนิยมขยายการศึกษาไปสู่การตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมและการแก้ปัญหา โดยพัฒนานิยมเน้นประสบการณ์ตรงและพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม ส่วนปฏิรูปนิยมใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือสร้างสังคมใหม่ที่เป็นธรรมและประชาธิปไตย อัตถิภาวนิยมเน้นเสรีภาพ การเลือก และความรับผิดชอบต่อปัจเจก โดยถือว่าการศึกษเป็นเครื่องมือทำให้มนุษย์ค้นพบความหมายชีวิตของตนเอง

เมื่อเปรียบเทียบกับปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธ จะเห็นว่าพุทธศาสนามีจุดหมายชัดเจนกว่าคือ “การดับทุกข์” ผ่านไตรสิกขาและอริยมรรค โดยมีปัจจัยนำสู่มรรค 7 ประการ เช่น กัลยาณมิตร ศีล ฉันทะ อัตถะ ทวิญญู อปปมาท และโยนิโสมนสิการ ซึ่งทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมจากปัจจัยภายนอกสู่การพัฒนาภายในอย่างลึกซึ้ง การเทียบเคียงพบว่า สารัตถนิยมสอดคล้องกับกัลยาณมิตร นิรันตรนิยมใกล้เคียงกับศีลสัมปทา พัฒนานิยมและอัตถิภาวนิยมสอดคล้องกับฉันทะและอัตถสัมปทา ส่วนองค์ธรรมเฉพาะอย่างทวิญญูสัมปทา อปปมาท

และโยนิโสมนสิการเป็นจุดเด่นที่พบเฉพาะในพุทธศาสนา ทำให้การศึกษาตามแนวพุทธไม่เพียงพัฒนามนุษย์ให้ “อยู่ในโลกได้ดี” แต่ก้าวไปสู่การ “รู้เท่าทันโลกและหลุดพ้นจากทุกข์” ด้วยปัญญา

บรรณานุกรม

บรรจง จันทรส. (2522). **ปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

ปวรวิทย์ โชติพงษ์วิวัฒน์. (2560). **วิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม**. วารสาร ศึกษาศาสตร์ มมร, 5(2), 90-98.

พระธรรมปิฎก. (2545). **ชีวิตที่เป็นอยู่ดี ด้วยมีการศึกษาทั้ง 3 ที่ทำให้พัฒนาครบทั้ง 4**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2524). **ปรัชญาและจุดมุ่งหมายของการอุดมศึกษา**. กรุงเทพฯ: แผนกวิชาอุดมศึกษา คุรุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุวิน ทองปั้น. (2545). **ปรัชญาการศึกษา**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.